

Саламатсынарб,
балдар!

Боронова Замира
Сапарбаевна

Кыргыз тили
8-класс, 2-чейрек
Сабактын темасы: Сөздөрдүн
өз ара байланышуу жолдору

Сабактын максаты:

А) Билим берүүчүлүк: Окуучулардын сөз айкашы, алардын түрлөрү, багындыруучу жана багыныңкы сөздөр жөнүндөгү түшүнүктөрүн бекемдөө менен, сөз айкашынын тутумундагы сөздөрдүн өз ара байланыш жолдорун үйрөнүшөт.

Б) Өнүктүрүүчүлүк: Сөз айкашынын тутумундагы сөздөрдүн өз ара маани жактан жана грамматикалык жактан байланышарын, багыныңкы байланыштын түрлөрүн түшүнүшөт. Сөз айкашы боюнча талдоо жүргүзө билүүгө машыгышат.

В) Тарбия берүүчүлүк: Окуучуларды эне тилин сүйүүгө, адабий тилдин нормасына ылайык туура сүйлөөгө тарбияланышат.

1. Сөз айкашын тил илиминин кайсы бөлүмү окутат?

2. Сөз айкашы деген эмне? Ага мисалдар келтиргиле.

3. Сөз айкашы менен сүйлөмдүн кандай айырмасы бар деп ойлойсуңар? Алгач сөз айкашын түзүп, анан аны сүйлөмгө айландыргыла. Эмнени байкадыңар?

4. Сөз айкашынын тутумундагы багындыруучу жана багыныңкы сөздү кантип аныктоого болот? Мисал менен түшүндүргүлө.

Демек, сөз айкашы болуш үчүн толук маанилүү эки же андан көп сөз катыштарын, алардын бири, тагыраак айтканда, ойдун негизин ээлеп турган сөзү багындыруучу, ага көз каранды бөлүгү багыныңкы сөз болорун билдик. Эгерде толук маанилүү сөз менен кызматчы сөздөр айкашса, сөз айкашы боло албай тургандыгын (келечек тууралуу, мектепти көздөй, тартип жөнүндө ж.б.), сөз айкашы болуш үчүн дагы бир толук маанилүү сөз талап кылынарын жакшы билебиз. (келечек тууралуу ойлоонуу, мектепти көздөй басуу, тартип жөнүндө сүйлөшүү ж.б.)

Жаңы тема: Сөз айкашынын тутумундагы сөздөр өз ара маанилик жактан жана грамматикалык жактан байланышат. Маанилик байланыш болгондо, негизги (багындыруучу) сөз багыныңкы сөздөн кийин келип, экөө өз ара маанилик жактан байланышып турушат. Мисалы: сүйүктүү мугалим, тартиптүү окуучу, кызыктуу китеп ж.б.

Сөздөр грамматикалык жактан байланышканда, багыныңкы сөзгө жөндөмө мүчөлөр уланат же кызматчы сөздөрдүн тизмектеле келүүсү менен айтылат. Мисалы: мектепке келүү, сууну көздөй басуу, сабактан чыгуу ж.б.

Багыныңкы байланыштын ээрчишүү, ыкташуу, таандык, башкаруу деген жолдору бар.

Багындыруучу сөз менен багыныңкы сөз жөндөмө мүчөлөрдүн жардамы менен эмес, жөн гана маанилик жактан байланышып турса, **ыкташуу** байланышы деп аталат. Мисалы: калың токой, кызыктуу сабак, чон бөлмө, тартиптүү окуучу ж.б.

Башкаруу байланышында болсо, багындыруучу сөз багыныңкы сөздүн барыш, табыш, жатыш, чыгыш жөндөмөлөрдө турушун талап кылып башкарат. Ошондуктан байланыштын бул түрү **башкаруу** деп аталат. Мисалы: сабакка келүү, китепти алуу, тоодо болуу, шаардан чыгуу ж.б. **Таандык** байланышта болсо, багындыруучу сөз илик жөндөмөсүндө+, багыныңкы сөзгө 3-жактын таандык мүчөсү уланат. Мисалы: мектептин окуучусу, Ысык-Көлдүн жээги, тоонун абасы ж.б. Башкача айтканда, окуучу мектепке, жээк Ысык-Көлгө, аба тоого таандык дегенди түшүндүрөт.

Ээрчишүү байланышында ээни баяндооч сан, жак, түр боюнча ээрчип турат, ошондуктан ээрчишүү байланышы деп аталат. Мисалы: күн чыкты, сабак башталды, күз келди ж.б.

Аткарууга берилген тапшырмалар

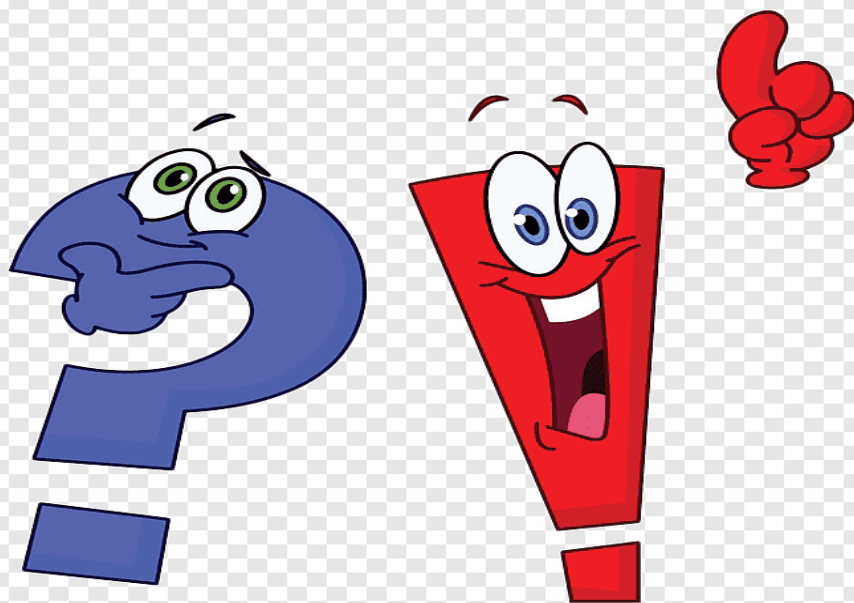

Схема боюнча сөз айкаштарын түзүп, анын тутумундагы сөздөрдүн кандай жолдор менен байланышкандыгын түшүндүрүп беришет.

1. зат атооч + этиш (тоого чыгуу...)
2. ат атооч + зат атооч (биздин айыл...)
3. сын атооч + зат атооч (үлгүлүү кыз...)
4. Сан атооч+зат атооч (он алты китеп)
ж.б.

Берилген мисалдардын кайсынысы сөз, кайсынысы сөз айкашы экендигин өз-өзүнчө бөлүп аныктагыла .

*Ысык суу, бака жалбырак, кызыктуу
китеп, жыйырма окуучу, окуучулар,
Ысык-Көл ,берекелүү күз, ташка тамга
баскандай, алмаздан катуу, кесип тууралуу
ойлонуу, темир жол, менин карындашым,
ачык асман, айылда жашоо, Ч.Айтматов
жазуучу болгон, ачык айтуу, тоого
жиберүү, ал эми.*

Ыкташуу байланышы	Чокуга чыгышты, Бишкектен келдик, автобус менен бардык
Таандык байланыш	Сен баа үчүн эмес, билим үчүн окуйсун да. (сен, окуйсун)
Башкаруу байланышы	Алтын шакек, ойногон бала, жетинчи класс, бир кылым
Ээрчишүү байланышы	Тоонун жели, мектептин алмасы, булбулдун үнү, жоокердин анты

Аткаруу
үчүн тест

1. Кайсынысы сөз айкашы?

- а) Токтогул комуз черткен.
- б) Токтогул Сатылганов
- в) 1864 - жылы
- г) 1864-жылы туулган

2. Сан атооч+зат атооч болгон сөз айкашы кайсы?

- а) атактуу инсандар
- б) таланттуу болгон
- в) беш жүз сом
- г) беш жүз он эки

3. Сын атооч+зат атооч болгон сөз айкашы кайсы?

- а) белгилүү акын
- б) акын, комузчу
- в) Алыкул Осмонов
- г) Сүймөнкул Чокморов – сүрөтчү, актёр

4. Зат атооч+зат атооч болгон сөз айкашы кайсы?

- а) таланттуу адамдар
- б) элдердин достугу
- в) ынтымактуу эл
- г) Эл ичи – өнөр кенчи.

Тапшырма

**«Окуучу» деген сөздөн
каалаган сөз
айкаштарын түзүү**

ПНМТ - формула методу . Сөз айкашы же сүйлөмдүн тутумундагы сөздөр бири-биринен ажырап, өз алдынча чачкын жашай алабы?

П-пикир

Н –негиздеме

М-менимче

Т -тыянак

1. **«Менин пикиримче...»** _____

2. **«Анткени...»** _____

3. **«Мисалы...»** _____

4. **«Демек...»** _____

